

כל הפרק עי' ב' תניא. מ"ש (משלי כ' כז).
שישראל הקרוים אדם (יבמות סא. מיחזקאל⁴⁸)
לד' לא'. שמתנענע (להעיר זח"ג ריח: וממה שמתנענים בעת התפלה: כוזרי שו"ע או"ח מח). ביסוד האש הכללי (עי' במ"ר פי"ד פ' נשא קרוב לסופו שהאש קלה מכולם שהוא עולה עד לרקיע כי סובבת כל העולם

פרק יט ולתוספת ביאור צריך לכאר היטב מ"ש נר ה' נשמת אדם פי' שישראל הקרוים אדם נשמתם היא למשל כאור הנר שמתנענע (יבמות סא. מיחזקאל⁴⁸)
ליפרד מהפתילה ולידבק בשרשו למעלה ביסוד האש הכללי שתחת גלגל הירח כמ"ש בע"ח ואף שע"י זה יכבה ולא יאיר כלום למטה וגם למעלה בשרשו יתבטל אורו במציאות בשרשו אעפ"כ בכך הוא הפץ בטבעו. כך נשמת האדם וכן בחי' רוח ונפש הפצה וחשקה בטבעה ליפרד ולצאת מן הגוף ולידבק בשרשה ומקורה בה' חיי החיים ב"ה הגם שתהיה אין ואפס ותתבטל שם במציאות לגמרי ולא ישאר ממנה מאומה ממהותה ועצמותה הראשון אעפ"כ זה רצונה והפצה כולו עד למע' עד לרקיע - צ"צ). בע"ח () . לגמרי כו' הראשון (לכאורה

מ"מ, הגהות והערות קצרות - עם פענוחים

כל הפרק - עיין ביאור תניא!
מ"ש: משלי כ' כז.

שישראל הקרוים אדם: יבמות סא, א ("אתם קרויין אדם") - מיחזקאל לד' לא' ("אדם אתם").
שמתנענע: להעיר מזח"ג ריח, ב ואילך - "ישראל . . . כד לעאן באורייתא מתנענען הכא והכא . . . נשמתהון דישראל אתגזרו מגו בוצינא קדישא דדליק דכתיב נר ה' נשמת אדם . . . מתנענעא נהורא לכאן ולכאן וכו'", וממה שמתנענים בעת התפלה: כוזרי מאמר ב' סע"ט-פ'. שו"ע או"ח סוסמ"ח³.

ביסוד האש הכללי: עיין במדב"ר פי"ד פ' נשא קרוב לסופו, שהאש קלה מכולם שהוא עולה עד לרקיע כי סובבת כל העולם כולו עד למעלה עד לרקיע - הגהת הצ"צ⁴.

בע"ח:

לגמרי כו' הראשון: לכאורה ב' הלשונות - ש"תתבטל שם במציאות לגמרי", ו"לא ישאר ממנה

לקוטי פירושים

שאור האש הפץ בטבע ליפרד מהפתילה

כו' בכך הוא הפץ בטבעו: אש - הוא היותר רוחני מכל שאר ד' היסודות (כמבואר בכ"מ שבד' היסודות ארמ"ע, יסוד האש הוא כנגד סוג המדבר¹ ועולם האצילות²), ולהיותו רוחני, יש בו טבע העלי' למעלה, לפי שאמיתית ענינו³ - לא להשאר במציאותו, אלא אדרבה, לצאת ממציאותו ולהכלל במקורו למעלה.

ועפ"ז יש לבאר דיוק הלשון "שאור האש הפץ בטבע כו'" - כי, אף שגם חומר האש הוא רוחני (לגבי מים רוח ועפר), הרי רוחניות זו אינה בדומה להרוחניות שבאור האש. ולכן מדייק שהתפץ ליפרד מהפתילה ולידבק בשרשו, הוא (בעיקר) באור האש.

(דק"ש ח"ו ע' 112)

1) תו"ח בראשית יט, ג. - ובד"ה נ"ח תרס"ו (ריש ע' קטו) - שהמבואר בתניא כאן הוא ע"פ דעה זו, שהיא דעת הע"ח שער דרושי אבי"ע פ"א. 2) לקו"ת שה"ש ד, ד. אוה"ת יתרו ע' תתכו. ד"ה זה היום תר"ס (סה"מ תר"ס ע' כ' ואילך). והר סיני תרס"ב קרוב לתחלתו (סה"מ תרס"ב ע' שיז). 3) ראה ד"ה כבוד מלכותך תרס"א (סה"מ תרס"א ע' קעו), שמש"ש בתניא "הוא הפץ בטבעו" משמע שטבע העלי' שבו הוא [לא (כמו דבר נוסף עליו) לפי שמרגיש את מעלת מקורו, כי אם לפי] שמצד עצם בנין הרוחניות (בחי' העדר המציאות) שבו, הוא רוצה להיות בבחי' העדר המציאות לגמרי. וצ"ע אם אפשר לתווכך זה עם המובא בכ"מ שכל דבר נמשך לשרשו, ולכן עפר נופל למטה כו', ואש עולה למעלה כו'. ואולי זהו החילוק בין חומר האש ואורו.

1) בביאור תניא כאן - מבאר כל הפרק, באופן שמעתיק לשון התניא, ומוסיף ביאורו בחצאי עיגול (שלא כדרכו בפרקים שלפנ"ז). 2) ושם: "למה מתנועעים היהודים בקריאת העברית וכו'". 3) ושם: "נהגו המדקדקים להתנועע . . . בשעה שמתפללים על שם כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך". - וראה גם צוואת הריב"ש סס"ח, ובהערות וציונים לשם. נצו"ז לזח"ג שם. 4) נדפסה ב"קיצורים והערות לספר התניא" ע' לו. במק"א (אגרות-קודש חט"ז ע' שכו. לקו"ש חכ"ו ע' 233-6) מוסיף רבינו ומציין גם לזהר ח"ב כג, סע"ב ואילך, ולרמב"ם הלכות יסוה"ת ספ"ג ורפ"ד.

סותרים. ועיין הג' אדנ"ע). **וטבע זה הוא** (צ"ע "זה" קאי אלמע' או אלמטה – וכאלו כתב "זהו"). **שנק'** (עיין מאו"א ק' ז'). **כנ"ל** (ע"ל פ"ו). **שממנה נפשות או"ה כו'** (ע"ל ספ"א וספ"ו). **הב הב** (משלי ל' טו'. נזכר לקו"ת אלה מסעי הג' ס"א). **הלעיטני** (ברא' כה' ל').

בטבעה וטבע זה הוא שם המושאל לכל דבר שאינו בבחי' טעם ודעת וגם כאן הכוונה שרצון וחפץ זה בנפש אינו בבחי' טעם ודעת ושכל מושג ומובן אלא למעלה מהדעת ושכל המושג והמובן והיא בחי' חכמה שבנפש שבה אור א"ס ב"ה. וזהו כלל בכל סטרא דקדושה שאינו אלא מה שנמשך מחכמה שנק' קודש העליון הבטל במציאות באור א"ס ב"ה המלוכב בו ואינו דבר בפני עצמו כנ"ל ולכן נקרא כ"ח מ"ה והוא הפך ממש מבחי' הקליפה וס"א שממנה נפשות אומות העולם דעבדין לגרמייהו ואמריין הב הב והלעיטני להיות יש ודבר בפני עצמו כנ"ל הפך בחי' החכמה ולכן

מ"מ, הגהות והערות קצרות – עם פענוחים

מאומה ממהותה ועצמותה הראשון" (אבל עדיין תהי' במציאות כל שהיא) – **סותרים**. ועיין הגהות אדנ"ע⁵.

וטבע זה הוא: צ"ע אם תיבת "זה" קאי **אלמעלה** – "וטבע זה", או **אלמטה** – "זה הוא", וכאלו כתב "זהו"⁶.

שנק': עיין מאורי אור מערכת אות ק' ז'. כנ"ל: **עיין לעיל פ"ו:** "אין הקב"ה שורה אלא על דבר שבטל אצלו יתב' . . . אבל כל מה שאינו בטל אצלו ית' אלא הוא דבר נפרד בפני עצמו אינו מקבל חיות מקדושתו של הקב"ה . . . אלא מבחי' אחוריים כו'".

שממנה נפשות אומות העולם כו': **עיין לעיל ספ"א:** "נפשות אומות כו' הן משאר קליפות טמאות שאין בהן טוב כלל", וספ"ו: "שלש קליפות הטמאות ורעות לגמרי . . . מהן נשפעות ונמשכות נפשות כל אומות כו'".

הב הב: משלי ל' טו'. נזכר בלקו"ת ד"ה אלה מסעי הג' ס"א⁸.

הלעיטני: בראשית כה' ל' (בדברי עשו).

5) ב"הגהות והערות על סו"ב הנמצאות בדרושי כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע" (שנדפסו בסוף המפתחות לספר התניא) בעריכת רבינו – מציין: (ד"ה) וי"ל דזהו תרס"ט: "אם נאמר שתהי' מציאות עליונה – ואינו מוכרח לומר כן – ומ"ש הראשון י"ל כו'". תער"ב

(מאמר) מ"א: "הראשון כו'". 6) ראה גם "לקוטי פירושים" כאן. 7) ושם: "קדש אבא עלאה וכל קדש הוא בחכמה . . . ויסוד דאבא נק' קדש עלאה וכו'". 8) ושם (צא, ב): "בקליפה כתיב הב הב שמבקשים הכל בשביל עצמם לגרמי' ואינן משפיעים לזולתם".

(* ושם (סה"מ תרס"ט ע' צז): "אם נאמר דמה שכתוב ולא ישאר כו' ממהותה ועצמותה הראשון הכונה שתתעלה במדרגה עליונה יותר, והיינו רק שתתבטל מציאותה הראשון ותהי' מציאות ומדרי' עליונה יותר כו' (ובאמת אינו מוכרח לומר כן, ומ"ש ממהותה כו' הראשון, י"ל להיות כי הנשמות באמת הן בחי' עצמות א"ס ממש . . . ורק מה שנעשה בבחי' מציאות נשמה כו' . . . וענ"א דבבחי' התכללות זאת תתבטל ממהותה ועצמותה הראשון מה שהיא בבחי' מציאות נשמה, ותוכלל בבחי' העצמות כו'". (** ושם (המשך תער"ב ח"א ע' שכח): "דקדק לומר ממהותה ומציאותה הראשון, לא שתהי' בבחי' העדר המציאות לגמרי כו', ואנפ"כ תתבטל שם במציאות לגמרי כו'".

לקוטי פירושים

וטבע זה הוא: בענין הספק בתיבת זה⁴ – לדעתי, נמשכת לפני, אף ש"א שנמשכת למטה. וצ"ע בקונטרס ביקור שיקאגא ע' סג ואילך⁵.

(אגרות קודש ח"ז ע' רכז)

ממ"ש הצ"צ⁶: "אור הנר כו' בטבעו (ופי' טבע הוא" – מוכח דגם באור הנר, ולא רק בנפש, טבע הוא שם המושאל. וא"כ מ"ש בתניא "וטבע זה הוא" – זה נמשך למטה.

(הערה בקיצורים והערות לתניא ע' קמה)

טעם ודעת ושכל מושג ומובן: ע"פ המבואר⁷ שהי' הלשונות "טעם ודעת ושכל מושג ומובן" הם כנגד הי' הבחינות יחידה הי' נשמה רוח ונפש – משמע, שכח המס"נ הוא מעצם הנשמה שלמעלה גם מבחי' יחידה, שהרי כח זה "אינו בבחי' טעם כו'".⁸

(סה"מ מלוקט ח"ב ע' קסו בשוה"ג)

4) ראה גם מ"מ הגהות והערות קצרות" כאן. 5) נדפס גם בסה"ש תש"ב ע' 76 ואילך. 6) בקיצורים והערות לספר התניא ע' יח. 7) סה"ש תש"ב ע' 80. 8) וראה "לקוטי פירושים" לפי"ח הערה ד"ה הגה החכמה וכו' – הב' (לעיל ס"ע קכא).

נק' מתים (עיין זח"ג ערה.). החכ' תחי' (קהלת ז' יב'). וכתוב (איוב ד' כא'). וכן הרשעים ופ"י (ברכות יח:). השכינה כנ"ל (פי"ז). זו (שבראש הפרק). בלבוש שק (ע"ד מג"א ד' ב'). כמרז"ל א"א חוטא (בסוטה ג. א"א עובר עבירה. וכ"ה לקמן פכ"ד. לחפש ביפ"ע וד"ס). אלא שגלות כו' (עי' אגה"ק ד').

נקראים מתים כי החכמה תחיה וכתוב ימותו ולא בחכמה. וכן הרשעים ופושעי ישראל קודם שבאו לידי נסיון לקדש השם כי בחי' החכמה שבנפש האלהית עם ניצוץ אלהות מאור א"ס ב"ה המלוכש בה הם בבחי' גלות בגופם בנפש הבהמית מצד הקליפה שבחלל השמאלי שבלב המולכת ומושלת בגופם בסוד גלות השכינה כנ"ל. ולכן נקראת אהבה כה זו בנפש האלהית שרצונה וחפצה לדבק בה' חיי החיים ברוך הוא בשם אהבה מסותרת כי היא מסותרת ומכוסה בלבוש שק דקליפה בפושעי ישראל וממנה נכנס בהם רוח שמות לחטוא כמאמר רז"ל אין אדם חוטא כו'. אלא שגלות הוה לבחי' חכמה אינו אלא לבחי' המתפשטת ממנה בנפש כולה להחיותה אבל שרש ועיקר של בחי' חכמה שבנפש האלהית הוא במוחין ואינה מתלבשת בלבוש שק דקליפה שבלב בחלל השמאלי בבחי' גלות ממש. רק שהיא בבחי' שינה ברשעים ואינה פועלת פעולתה בהם כל זמן שעוסקים

מ"מ, הגהות והערות קצרות - עם פענוחים נקראים מתים: עיין זח"ג ערה, א.⁹. החכ' תחי': קהלת ז' יב'. וכתוב: איוב ד' כא'. וכן הרשעים ופושעי ישראל: שגם הם נקראים מתים, כדאיתא בברכות יח, ב: "רשעים בחייהם קרוים מתים". השכינה כנ"ל: פי"ז. זו: האהבה שאודותה מדובר בראש הפרק. בלבוש שק: ע"ד מגלת אסתר ד' ב' ("אין לבוא אל המלך בלבוש שק"). כמרז"ל אין אדם חוטא: בסוטה ג, א - הלשון הוא "אין אדם עובר עבירה". וכן הוא לקמן פכ"ד (ולא כמ"ש כאן "אין אדם חוטא"). לחפש ביפה עינים ודקדוקי סופרים אם יש גירסא "אין אדם חוטא"¹⁰. אלא שגלות כו': עיין אגה"ק ס"ד¹¹. וכמ"ש: תילים עח' סה'.

9) כנראה הכוונה למ"ש שם "יומת המת דא סמאל מת מעקרו". (10) ביפה עינים ודקדוקי סופרים - ליתא (וראה בהמצויין במס' סוטה עם שינויי נוסחאות כו' - ירושלים תשל"ז). (11) ושם (קה, א-ב): "בחי' נקודת פנימית הלב היא למעלה מבחי' הדעת המתפשט ומתלבש במדות. . רק היא בחי' הארת חכמה עליונה שלמעלה מהבינה והדעת ובה מלוכש וגנוז אור ה' ממש. . בחינה זו היא אצלו בבחי' גלות ושבי' כו". - ולכאורה הכוונה, שכאן משמע שגם בבחי' החכמה עצמה (לא רק בבחי' המתפשטת ממנה בנפש כולה) שייך ענין של גלות (וראה גם סה"מ עת"ר ע' סה. סה"מ מלוקט ח"א ע' קנח).

לקוטי פירושים

גלות הוה לבחי' חכמה אינו אלא לבחי' המתפשטת ממנה: והטעם - לפי שכל מציאות החכמה היא ביטול (נקודה לבד⁹), שבה מאיר אחד האמת שהוא לבדו הוא ואין זולתו¹⁰, ובמילא לא שייך שיהי' שם פגם ע"י חסרון בעבודת הנבראים¹¹; אלא שאעפ"כ, להיותה בכל זאת "מציאות" של ביטול, יכול להשתלשל ממנה מציאות של ישות ממש, ולכן יכול להיות פגם ב"בחי' המתפשטת ממנה".

(לקו"ש זי"ט ע' 420)

בבחי' שינה כו' אך כשבאים לידי נסיון כו' אזי היא ניעורה כו': ולעוררו משנתו גם מקודם שבא לנסיון - הוא ע"י התקשרותו בראש אלפי ישראל, שהוא בדוגמת הכה"ג שבכללות ישראל (שבכל אחד בפרט הוא נקודת היהדות שבו), שהוא יושב כל היום במקדש ואינו זו משלימות היראה¹², והוא נתן לכאו"א מהמתקשרים בו וכו'.

(אגרות יקודש זי"ט ע' רעז)

9) תניא אגה"ת פ"ד (צד, רע"ב). (10) תניא פל"ה בהגהה. (11) ואדרבה: "מבחי' מוחין דאבא נמשך סליחה ומחילה. . . סלח לנו אבינו כו'" (אוה"ת שופטים ע' תתנח). (12) ראה רמב"ם הל' כלי המקדש פ"ה ה"ז: "ותפארתו וכבודו (של כה"ג) שיהי' יושב במקדש כל היום כו' ויהי' ביתו בירושלים - יראה שלם - ואינו זו משם".

שייך (לא רק בבחי' המתפשטת ממנה בנפש כולה) שייך ענין של גלות (וראה גם סה"מ עת"ר ע' סה. סה"מ מלוקט ח"א ע' קנח).

לקוטי אמרים

כה

מ"מ הגהות
והערות קצרות קצו

וכמ"ש (תילים עח' סה').
כמארז"ל שהרשעים
(ב"ר פל"ד). שיסודתה
בהורי קדש (ע"ד תילים
פז' א'. להעיר מלקו"ת
סד"ה והי' ביום ההוא
יתקע). כדכתיב כל
(ישעי' מ' יז'). וכתוב כי
(תילים צב' י'). איבך
ח"ו). וכתוב כהמס
(תילים סח' ג'). וכתוב
הרים (תילים צז' ה').
להעיר שמביא ד"פ וי"ל
נגד ד' קליפות. עוד י"ל
דפסוק האחרון, דרק
נמיסה יש בו ולא אבידה
או אין, לנגד ק"ן).

ברעתם ובינתם בתאות העולם. אך כשבאים לידי
נסיון בדבר אמונה שהיא למעלה מהדעת ונגעה עד
הנפש לבחי' חכמה שבה אזי היא ניעורה משנתה
ופועלת פעולתה בכח ה' המלוכש בה. וכמ"ש ויקץ
כישן ה' לעמוד בנסיון באמונת ה' בלי שום מעם ודעת
ושכל מושג לו להתגבר על הקליפות ותאוות עוה"ז
בהיתר ובאיסור שהורגל בהם ולמאוס בהם ולבחור לו
ה' לחלקו ולגורלו למסור לו נפשו על קדושת שמו ואף
כי הקליפות גברו עליו כל ימיו ולא יכול להם כמארז"ל
שהרשעים הם ברשות לבם מ"מ כשבא לידי נסיון
בדבר אמונה בה' אחד שיסודתה בהררי קודש היא
בחי' חכמה שבנפש האלהית שבה מלוכש אור א"ס
ב"ה הרי כל הקליפות בטלים ומבוטלים והיו כלא היו
ממש לפני ה' כדכתיב כל הגוים כאין נגדו וגו' וכתוב כי
הנה אויבך ה' כי הנה אויבך יאבדו יתפרדו וגו' וכתוב
כהמס דונג מפני אש יאבדו וגו' וכתוב הרים כדונג נמסו.
והנה אור ה' א"ס ב"ה המלוכש בחכמה שבנפש גדול

50

מ"מ, הגהות והערות קצרות – עם פענוחים
כמארז"ל שהרשעים: ב"ר פל"ד¹².
שיסודתה בהררי קדש: ע"ד תילים פז' א'
("יסודתו בהררי קודש")¹³. ולהעיר מלקו"ת דרושי
ר"ה סד"ה והי' ביום ההוא יתקע¹⁴: "הר הקדש
הוא האהבה (הר) שבבחי' ביטול, כי קדש הוא
בחי' חכמה". וזהו מ"ש כאן "שיסודתה בהררי
קדש היא בחי' חכמה כו".
כדכתיב כל: ישעי' מ' יז'.
וכתיב כי: תילים צב' י'. ושם: "איבך" חסר
וא"ו (ולא כמ"ש כאן "אויבך" בוא"ו).
וכתיב כהמס: תילים סח' ג'.
וכתיב הרים: תילים צז' ה'.
להעיר שאדה"ז מביא כאן ד' פסוקים. ויש
לומר, שד' הפסוקים הם נגד ד' קליפות (ג' קליפות
הטמאות לגמרי, וקליפת נוגה)¹⁵. עוד יש לומר,
דפסוק האחרון, דרק לשון נמיסה יש בו ("הרים
כדונג נמסו"), ולא כבג' הפסוקים שלפנ"ז שנאמר
בהם לשון אבידה ("יאבדו") או אין – הוא לנגד
קליפת נוגה, וג' הפסוקים שלפנ"ז הם לנגד ג'
קליפות הטמאות לגמרי¹⁶.
אפי' בלבשויו: לכאורה צ"ל "בלבושי" (של

לקוטי פירושים

ויקץ כישן ה': וקאי גם על בחי' חכמה
שבנפש שבה מלוכש אוא"ס ב"ה.

(שיעורים בספר התיא"ע ע' 223)

מזה שמבאר "ויקץ כישן ה'" על חכמה
שבנפש, משמע, שהענין ד"ויקץ כישן" (שנאמר
בכתוב בשם אדנות) הוא בשם הוי' דוקא, ולא אד',
כדאיתא בוח"ג רצג, ב (ועוד בכ"מ בוח"ג).

(מאגרות יקודש ח"י ע' רכב)

כל הקליפות בטלים ומבוטלים כו' כל
הגוים כאין נגדו וגו': ביטול הקליפות הוא לא
רק "כאין" – כהלשון שמעתיק אדה"ז מהפסוק,
אלא גם – כהמשך לשון הפסוק שלא העתיקו
אדה"ז, אלא רמזו ב"וגו" (בתוספת וא"ו, שמורה
שגם סיום הפסוק נוגע להענין המדובר¹³) –
"מאפס ותהו נחשבו לו"¹⁴, שהביטול ד"אפס" הוא
יותר מהביטול ד"אין"; אלא שסיום הכתוב נוגע
רק לאופן ביטול הקליפות, וענין זה לא נחית
לפרט כאן, כי אם כללות הענין שהקליפות בטלים

12 ראה הנסמן לעיל בפ"ז (ע' קיד). 13 להעיר
מתניא בצירוף מ"מ וכו' ע' שסז – שבכמה כת"י
ודפוסים איתא: "שיסודתו". 14 ס, ב. 15 ראה גם
לקוטי לוי"צ הערות לתניא ע' ד. 16 להעיר, שפסוק
האחרון (שחלוק מג' הפסוקים שלפנ"ז) – לא נזכר
במהדורא קמא דספר התיא"ע.

13 משא"כ כשסיום הפסוק אינו נוגע להענין המדובר,
מוסיפים רק "גו" (בלא וא"ו), משום ד"כל פסוקא דלא פסקי'
משה אנן לא פסקינן ליי" (מגילה כב, א. וראה לעיל ע'
י"ד). 14 ועפ"ו אתי שפיר מ"ש הצ"צ (אה"ת בראשית
כרך ה') תתמו, ב) "כמ"ש בתניא ס"פ י"ט הרי כל הקליפות
בטלים ומבוטלים כו' כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו כו".

אפי' בלבושיו (לכאורה צ"ל "בלבושי" וכמוש"כ ג"כ בס"פ).

ועצום כחו כל כך לגרש ולדחות הס"א והקליפות שלא יוכלו יגעו אפי' בלבושיו שהם מחשבה דבור ומעשה של אמונת ה' אחד דהיינו לעמוד בנסיון למסור נפשו אפי' שלא לעשות רק איזה מעשה לבר נגד אמונת ה' אחד כגון להשתחות לעבודה זרה אף שאינו מאמין בה כלל בלבו וכן שלא לדבר תועה ח"ו על אחדות ה' אף שאין פיו ולבו שוין רק לכו שלם באמונת ה' וזה נקרא דחילו הנכלל ברחימו שהיא אהבה הטבעית שבנפש האלהית שבכללות ישראל שחפצה ורצונה בטבעה לידבק בשרשה ומקורה אור א"ס ב"ה שמפני אהבה זו ורצון זה היא יראה ומפחדת בטבעה מנגוע בקצה טומאת ע"ז ח"ו שהיא נגד אמונת ה' אחד אפילו בלבושיה החיצונים שהם דבור או מעשה בלי אמונה בלב כלל:

מ"מ, הגהות והערות קצרות – עם פענוחים
 נפש האלקית), וכמו שכתוב ג"כ בסוף פרקין "אפילו בלבושי החיצונים כו".
 לקוטי פירושים
 לפני ה', ולזה מספיק חציו הראשון של הפסוק –
 "כל הגוים (שכולל גם קליפות) כאין נגדו".

(מזק"ר ש ח"ה ע' 387)

גדול ועצום כחו כו' לעמוד בנסיון למסור

נפשו כו' אהבה הטבעית כו' שחפצה ורצונה בטבעה לידבק כו' יראה ומפחדת בטבעה וכו': ואעפ"כ, מצד כח הבחירה שישנו בישראל, יכול לבחור רח"ל (לא רק בשאר עבירות שבהם נדמה לו שעודנו ביהדותו¹⁵, אלא גם) לעבוד ע"ז – אף שענין זה הוא היפך טבעו – כי, כח הבחירה הוא מעצמות, ש"אין מי שיעכב בידו¹⁶ (להיותו "כל יכול" ו"נמנע הנמנעות"¹⁷), ולכן גם הבחירה חפשית שבישראל היא באופן ש"אין מי שיעכב בידו¹⁸, ללא הגבלות כלל¹⁹.

(מזק"ר ש ח"ט ע' 113. ח"י ע' 301)

בקצה טומאת ע"ז: אולי יש לומר במ"ש "טומאת ע"ז", ולא חטא ע"ז – כי, כשעושה "רק איזה מעשה לבר . . . (ו)אינו מאמין בה כלל בלבו", אינו עובר על חטא ע"ז מכיון שאינו עובדה כלל²⁰. ואעפ"כ, תוקף האהבה לה' היא עד כדי כך, שמוסר נפשו שלא לנגוע גם בקצה טומאת ע"ז.

(מזק"ר ש ח"א ע' 210 הערה 39)

15) תניא פי"ד (וראה גם שם פכ"ד). ד"ה באתי לגני הש"ת פ"ג (סה"מ תשי" ע' 114 ואילך). ובכ"מ. 16) לקו"ת אמור לה, ב. 17) ראה שו"ת הרשב"א ח"א סתי"ה. ספר החקירה לאדמו"ר הצ"צ לד, ב. 18) רמב"ם הל' תשובה רפ"ה. לקו"ת שם. 19) ראה לקו"ת ש"ח ע' 113 הערה 49. ח"ח ע' 155-6. 20) ראה סנהדרין סא, ב. ובתוס' שם.